

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Maarja Müür

KÕNETLUSSÕNADE KASUTAMINE EESTI KEELT KÕNELEVATE
ABITURIENTIDE ARVAMUSTE PÕHJAL

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Renate Pajusalu

TARTU 2024

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrektselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud, lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Maarja Müür

Lühikokkuvõte

Töö uurimisprobleem tuleneb ühiskonnas levivast arvamusest, mille kohaselt on *teie*-vormi kasutamine vähenev nähtus. Juba viimase veerandsajandi vältel on väidetavalt *teie*-vormi kasutamine ühiskonnas vähenemas ja on asjakohane küsida, kas tänased noored tajuvad veel *teie*-vormi kasutamise vajalikkust. Uurimistöö eesmärk on selgitada, kas tänased noored tajuvad eesti keeles eksisteerivate kõnetlussõnadelite tähenduserinevusi ning võrrelda tänaste koolilaste arvamusi sinatamisest ja teietamisest Leelo Keevalliku 1995/1996. aastal läbiviidud samateemalise uuringuga.

Analüüsis võrreldakse tulemusi piirkonniti ning piirkonna sees tuuakse eraldi välja tüdrukute ja poiste arvamused. Materjali analüüsimiseks arvutati välja iga küsimuse statistilised andmed (keskmine väärtus ja/või protsent). Küsimustele antud avatud vastusega selgitusi analüüsiti kvalitatiivselt. Töö teemast lähtuvalt on tegemist sotsiolingvistilise uurimisega.

Uuringust selgus, et olulisi muutusi ei ole toimunud sümmeetrilise vs. mittesümmeetrilise kõnetlemise osas. Nii nagu 1995/1996. aastal, eelistavad ka praegused noored, et suhtluspartner kasutaks pöördumisel vastastikku sümmeetrilist kõnetlemist. Eelkõige on see oluline Lääne-Virumaa õpilastele. Tänapäevaste noorte kõnetlussõna valimine sõltub peamiselt konkreetsest suhtlussituatsioonist ja inimestest, kes selles osalevad. Tuttavate ja endast nooremate inimeste poole pöördudes eelistavad gümnaasistid pigem *sina*-vormi ja võõraste ning endast vanemate inimeste poole pöördudes pigem *teie*-vormi. Samuti on noored omandanud arusaamise, et erinevad (veebi) suhtlusplatvormid on olemuslikult erinevad – mõned eeldavad ametlikumat suhtlemist kui teised. Kokkuvõttes selgus uuringust, et vastupidiselt ühiskonnas levivale arvamusele on kõnetlussõna *teie* positsioon ligi 30 aasta taguse ajaga võrreldes pigem tugevnenud. Noored pööravad aina rohkem tähelepanu oma näo ehk minapildi säilitamisele, see on neile oluline.

Võtmesõnad: sinatamine, teietamine, kõnetlussõnad, pöördumine, viisakus.

Sisukord

Sisukord.....	4
Sissejuhatus	5
1. Suhtlemine.....	7
1.1 Viisakusteooria	7
1.1.1 Positiivne viisakus.....	9
1.1.2 Negatiivne viisakus	11
1.2 Kõnetlussõnade funktsioon keeles.....	12
2. Materjal ja meetod.....	14
2.1 Materjal.....	14
2.2 Andmekogumismeetod.....	14
2.3 Analüüsimeetod	16
3. Analüüs.....	17
4. Arutelu.....	30
Kokkuvõte	33
Kirjandus	34
The Use of Singular and Plural Address Forms in Estonian: Opinions of Estonian-speaking High School Seniors	36
Lisa 1. Ankeetküsitlus	38

Sissejuhatus

Eesti keel on Eesti kultuuri üks olulisematest alustaladest. Sellest tulenevalt on Eestis keeletemaatika põhjustanud sageli laialdast arutelu – eesti keelt ja selle muutumist/arengut peetakse oluliseks ühiskondlikuks küsimuseks. Keele loomuliku arenemisega kaasnevad muutused keelekasutuses on ikka ja jälle põhjustanud mõnedes inimestes valulikke reaktsioone. Eestlane mureseb oma keele säilimise pärast. Ka praegu on toimumas ühiskonnas, ja eriti eesti keele hooldega tegelejate vahel diskussioon keele normimise teemal. Teinekord saavad sellised arutelud alguse naaberkultuurides toimuvatest muutustest. Näiteks vallandus ajalehes Postimees 2008. aastal diskussioon *sina* ja *teie* sobilikkuse üle ühiskonnas (Pajusalu *et al* 2010: 209). Diskussiooni üheks ajendiks oli naaberkultuuride teistsugune kõnetlussõnade kasutus. Toonane arutelu näitas, kuidas asesõnade valik peegeldab laiemalt kultuurilise- ja sotsiaalse dünaamika muutusi. Ühiskondliku konsensususe otsingutel on oluline, et keelekasutaja isikliku tunnetuse kõrval oleks esindatud ka teaduslik teadmine toimuvatest muutustest.

Leelo Keevallik uuris 1995. ja 1996. aastal koolilaste arvamusi sinatamisest ja teietamisest, mille tulemused viitasid tendentsile, et *teie*-vormi kasutamine on suhtlussituatsioonides vähenemas. Ka täna ühiskonnas leviva arvamuse kohaselt on *teie*-vormi kasutamine endiselt vähenev nähtus. Kui juba viimase veerandsajandi vältel on väidetavalt *teie*-vormi kasutamine ühiskonnas vähenemas, on asjakohane küsida, kas tänased noored tajuvad veel *teie*-vormi kasutamise vajalikkust.

Uurimistöö eesmärk on selgitada, kas tänased noored tajuvad eesti keeles eksisteerivate kõnetlusvormelite tähenduserinevusi ning lisaks võrrelda tänaste koolilaste arvamusi sinatamisest ja teietamisest 1995/1996. aasta koolilaste arvamustega.

Töös püstitatud uurimisküsimused:

1. Kuidas tajutakse eesti keeles eksisteerivate kõnetlusvormelite tähenduserinevusi?
2. Kas või mil määral tajutakse suhtlussituatsiooni mõju kõnetlusvormeli valimisel?
3. Kas või mil määral mõjutavad suuline ja kirjalik suhtlus kõnetlusvormeli(te) kasutamist?

Töö esimeses peatükis kirjutatakse suhtlemisest, avatakse positiivse ja negatiivse viisakuse teoreetilist tausta, arutletakse kõnetlussõnade funktsiooni üle keeles. Teises peatükis kirjeldatakse uurimismaterjali ja tutvustatakse andmekogumis- ja analüüsimeetodid.

Kolmandas peatükis analüüsitakse ankeetküsitluse vastuseid. Neljandas peatükis arutletakse õpilaste arvamuste üle kõnetlussõna valimisel.

1. Suhtlemine

Suhtlemine on iseloomulik pea kõikidele elusorganismidele. Inimesel on eneseväljendus- ja suhtlusoskuse omamine sotsiaalses keskkonnas toimetuleku baasiks (Kidron 2004 : 7). Inimene võtab vastu ja edastab informatsiooni kõikide meeltega. Kuigi suure osa ümbritsevast informatsioonist saab inimene nägemismeele kaudu, siis omavahelise suhtlemise peamiseks vahendiks on siiski keel. Anti Kidroni (2004: 7) sõnul inimene kõneldes ja kuulates mitte üksnes ei vaheta infot, vaid peegeldab kehakeele, sõnade ja hääletooni kaudu ka oma tundeid teise isiku vastu. Veelgi enam, Kidron (2004: 7) ütleb, et suhtlemise kõik olukorrad on mõnes mõttes kordumatud, mis sellisena teebki need tähendusrikkaks. Samad sõnad, laused ja kõnetlused omandavad uues olukorras või teiste isikutega lävides otsekuu uue sisu ehk tähenduse (Kidron 2004: 7). Igasugune kommunikatsioon omab konteksti ehk lähtub kõige muu kõrval konkreetsest ajast, kohast ja keeleruumist (Kidron 2004: 7). Sellisena kujutab kahe või enama inimese teabevahetus endast laiema suhtlussüsteemi, s.o teadete edastamise ja nende vastuvõtu ning tõlgendamise diskursuse osa (Kidron 2004: 7). Seega on *mida* ütlemise kõrval sageli olulisem, *kuidas* öeldakse. Kõik, mis aitab mõista, kuidas inimesed omavahel suhtlevad, selgitab samal ajal ka selle inimühiskonna kujunemise aluseid. Iga ühiskonna toimimise aluseks on sotsiaalne kord. Sellise korra kujunemisel on määrava tähtsusega antud ühiskonna liikmete suutlikkus üksteisega koostööd teha. Penelope Browni ja Stephen C. Levinsoni (1987: xiii) sõnastuses on viisakus inimkoostöö eeldus ja sellisena sotsiaalse korra loomise alus.

1.1 Viisakusteooria

Viisakust fenomenina on äärmiselt keeruline üheselt defineerida, sest sotsiaalse hinnanguna sõltub see muuhulgas iga konkreetse inimese isiklikust moraalist olles samas mõjutatud ümbritsevast kultuuriruumist. Olles olemuselt universaalne, kuid sisuliselt kultuurispetsiifiline nähtus, võivad isegi samasse sotsiaalsesse rühma kuuluvad inimesed viisakust keeles väga erinevalt mõista ja tunnetada (Haavel 2019: 17). Oluline on seejuures meeles pidada, et viisakus ei ole miski, mille inimene omandab sündides, vaid see on sotsialiseerumise käigus omandatud ehk õpitud (Watts 2003: 10). Ühtlasi võrdub viisakas käitumine mõnede inimeste arvates sotsiaalselt “õige” või “sobiva” käitumisega (Watts 2003: 1). Viisakus hõlmab endas käitumisviise, mille ühiseks tunnuseks on teatav sotsiaalsetel põhjustel tehtav jõupingutus:

midagi tehakse või jäetakse tegemata selleks, et arvestada teise inimese tunnetega (Pajusalu 2019: 134). Ebaviisakuse korral võib see “arvestamine” tähendada ka teadlikku soovi teisele halvasti öelda ja/või inimest solvata (Pajusalu 2019: 134). Samas võidakse nii viisakalt kui ka ebaviisakalt käituda ka kogemata, olenevalt tõlgendaja vaatenurgast: mis tundub ja mis ei tundu (eba)viisakas (Pajusalu 2019: 134).

Sarnaselt viisakusele hõlmab ka ebaviisakus endas laia tõlgendusvõimalust. Eri teadused ja teadussuunad defineerivad ebaviisakust erinevalt, kasutades seejuures selle märkimiseks ka erinevaid sõnu (Hennoste *et al* 2023: 214). TÜ keelelist ebaviisakust uurinud töörühma (Hennoste *et al* 2023: 214) määratluse järgi:

„täheb keeleline ebaviisakus lausungeid, milles kõneleja (a) rikub antud suhtlussituatsioonis eeldatavaid sotsiaalseid suhtlusnorme ja partneri (= ebaviisakuse ohvri) ootusi antud kontekstis, (b) ohustab ohvri nägu või sotsiaalset identiteeti ja (c) tekitab või võib tekitada temas negatiivseid emotsioone.”

Üks viisakustemaatikat süvitsi uurinud keeleteadlane on Geoffrey Leech, kes esitas 1983. aastal teoses „Principles of Pragmatics“ seitse maksimi, mida järgitakse viisakas suhtluses. Eestis on viisakustemaatikaga tegelema Renate Pajusalu (2019: 134), kes on Leechi sõnastatud maksimumid kokku võtnud järgmiselt: “vähenda partneri kahju ja enda kasu, vähenda partneri halvustamist ja enda kiitmist, vähenda eriarvamusi ja antipaatiat ning väldi vaikust”. Leechi pragmaatika printsiipide teooria põhineb Paul Grice’i koostööprintsiibilil, mis püüab selgitada, et kõnelejad mõtlevad tegelikult rohkem, kui nad välja ütlevad (Fraser 1990: 223). Grice’i koostööprintsiip sätestab, et inimene peaks ütleva, mida tal on vaja öelda, siis kui tal on vaja seda öelda, ja viisil, kuidas tal on vaja seda öelda (Fraser 1990: 223). Grice’i teooriat on laiendanud Robin Lakoff (1973: 296): „Meile peaksid meeldima pragmaatilised reeglid, mis dikteerivad, kas lausung on pragmaatiliselt korrektne või mitte, ning millises ulatuses see hälbib, kui see hälbib”. Kõige tuntum on aga Browni ja Levinsoni näo eest hoolitsemise (ingl *face management*) suund, mis selgitab, miks inimesed ei ütle alati otse, mida nad tahavad (Pajusalu 2019: 135). Tänapäevaks on Browni ja Levinsoni viisakusteooria tunnustatud kui viisakust käsitlev kõige universaalsem teooria (Rosenthal 2002: 6).

Penelope Brown ja Stephen C. Levinson tutvustasid esmakordselt oma viisakusteooriat „Universals in Language Usage: Politeness Phenomena“ 1978. aastal ilmunud artiklikogumikus „Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction“. 1987. aastal avaldati teooria eraldi teosena „Politeness: Some Universals in Language Usage“. Teooria

keskmes on termin nägu (ingl *face*), mis tuleneb Erving Goffmani näo kontseptsioonist (Brown, Levinson 1987: 61). Goffmanni (1967: 5) järgi iga inimene elab sotsiaalsete kohtumiste maailmas, olles üksteisega seotud kas näost-näku kohtumiste või teiste poolt vahendatud suhtluse kaudu. Iga sellise kontakti korral kipub inimene järgima seda, mida mõnikord nimetatakse suhtlusviisiks või -hoiakuks. See tähendab verbaalsete ja mitteverbaalsete tegude mustrit, mille abil inimene väljendab oma arusaama olukorrast ja hindab osalejaid, eriti iseennast. Olenemata sellest, kas suhtlusviisi valimine toimub suhtlussituatsioonis teadlikult või mitte, on inimene selle juba tegelikult valinud. (Goffmann 1967: 5)

Brown ja Levinson mõtlevad näo all inimese avalikku minapilti (ehk tervikkuju), seda millisena inimene suheldes paistab. Inimese sotsiaalsed vajadused on olemuslikult vastandlikud, ühelt poolt kätkeb igasugune suhtlemine vajadust kuuluda rühma, teiselt poolt soovi vältida valikuvabaduse piiramist. Kuulumisvajadust rahuldatakse püüdega saavutada inimestega lähedust, samas kui distantsti hoides püütakse saavutada sõltumatust teistest. Igasugune suhtlus toimub interaktsioonis teise inimesega, olles selliselt vastastikku mõjutatud teineteise soovide ja vajadustest. (Brown, Levinson 1987: 61–62) Seega ohustab suhtlemine alati inimese nägu. Kohates vastuseisu oma ideedele tunneme, et meie lähedust otsiv ehk positiivne näopool on ohustatud. Aga kui meil palutakse või kästakse midagi teha, siis tunneme, et ohustatud on meie autonoomsust taotlev ehk negatiivne näopool. Vastastikune viisakus aitab suhtluspartneritel vähendada ohtu teineteise näole lootes siiski saavutada suhtlusega taotletud tegelikku mõju. Ohu vähendamiseks pehmendame nii vastuväiteid kui ka palveid, nii et võimalusel säiliks teise minapilt. Esimesel juhul on tegemist distantseeriva ehk negatiivse viisakusega ja teisel juhul lähendava ehk positiivse viisakusega. (Brown, Levinson 1987) Kokkuvõtvalt on nägu avalik minapilt, mida inimene tahab pidada enese omaks ja millele ta taotleb teiste tunnustust. Ühtlasi on tegemist sisemise vastuoluga – sõltumatuse ja samas läheduse vajadusega püüdluse rahuldamisega.

1.1.1 Positiivne viisakus

Positiivne viisakus Browni ja Levinsoni järgi tähendab kõneleja püüdu leevendada ohtu partneri positiivsele näole. Niisiis on positiivne viisakus seotud positiivse näoga. Positiivne viisakus ei pruugi alati tähendada seda, et kõneleja on siiralt huvitatud teise inimese tahtmise ja huvidega arvestamisest, aga ta näitab siiski välja nagu ta seda justkui on (Brown, Levinson 1987: 101). Brown ja Levinson (1987: 63) selgitavad eeltoodut Proua B näitega:

“Proua B on tulihingeline aednik. Suur osa tema ajast ja energiast kulub roosidele. Ta on oma rooside üle uhke ja talle meeldib, kui teised neid imetlevad. Talle pakub rahuldust, kui külastajad ütlevad: "Millised kaunid roosid; Soovin, et ka meie omad näeksid sellised välja! Kuidas Te seda teete?“, vihjates sellega, nagu tahetakse seda sama, mida proua B on soovinud ja saavutanud.”

Browni ja Levinsoni järgi positiivne viisakus avaldub strateegiates:

1. märka kuulaja vajadusi, soove, huvisid;
2. liialda huvi, heaskiidu ja sümpaatiaga kuulaja suhtes;
3. intensiivista huvitavust kuulaja jaoks;
4. kasuta grupisiseseid identiteeditunnuseid;
5. taotle nõustumist;
6. väldi mittenõustumist;
7. eelda /rõhuta ühisosa;
8. tee nalja;
9. rõhuta/eelda kõneleja teadlikkust kuulaja vajadustest ja hoolitse nende eest;
10. paku, anna lubadusi;
11. ole optimistlik;
12. kaasa nii kõneleja kui kuulaja tegevusse;
13. anna või küsi põhjendusi;
14. eelda või rõhuta õiguste/kohustuste vastastikkust;
15. tee kuulajale kingitusi (materiaalse esemena, sümpaatiat avaldamisega, mõistmise välja näitamisega, koostöö pakkumisega jne) (Brown, Levinson 1987: 102–129; Rosenthal 2002: 22–40).

Grupisiseste identiteeditunnuste hulka kuuluvad erinevad adresseerimis- ehk kõnetlusvormid, allkeeled, žargooni või slängi kasutus, üleüldiselt keelekasutus kui selline (Brown, Levinson 1987: 107). Seega väljendub positiivse viisakuse strateegia pöördumisvormides, milleks on *sina*-vormi, üldnimede ja deminutiivide kasutamine (näiteks sõnade *kallis*, *issi*, *poju* jne kasutamine) (Brown, Levinson 1987: 107–108). Selle uurimistöö raames on oluline neljas strateegia – uuringus vaadeldakse *sina*-vormi kasutamist.

Lühidalt öeldes on positiivne viisakus seotud positiivse näo eest hoolitsemisega, olles sellisena naljatleva ja tuttavaliku käitumise tuumaks suhtlusaktis (Brown, Levinson 1987: 129).

1.1.2 Negatiivne viisakus

Negatiivne viisakus on seotud negatiivse näo eest hoolitsemisega (Brown, Levinson 1987: 129). Negatiivne nägu soovib rahuldada oma vajadust olla vaba ja sõltumatu. Selleks peab ta olema suheldes konkreetne ja keskendunud, minimaliseerimaks ohtu oma näole (Brown, Levinson 1987: 129).

Negatiivne viisakus avaldub strateegiates:

1. ole kaudne (ingl *indirect*);
2. kasuta pehmeid partikleid/väljendeid ja grammatilisi struktuure, näiteks nominalisatsioone, passiive/impersonaale või üldisi väiteid (ingl *hedge*);
3. ole pessimistlik;
4. vähenda häiritust nii palju kui võimalik;
5. osuta aupaklikkust;
6. vabanda;
7. umbisikusta kõneleja ja kuulaja. Väldi asesõnade *mina* ja *sina* kasutamist;
8. väljenda “nägu” ohustavat tegu üldise reeglina;
9. nominaliseeri;
10. väljenda selgelt võlgnevust kuulajale või väljenda selgelt mittevõlgnevust kuulajale (Brown, Levinson 1987: 131; Rosenthal 2002: 22–40).

Ülaltoodud strateegiate kasutamisega kaasneb ühtlasi lugupidav käitumine suhtluspartneri suunas. Seega on negatiivne viisakus lugupidava käitumise tuumaks suhtlusaktis (Brown, Levinson 1987: 129). Selle uurimistöö raames on olulisemad viies ja seitsmes strateegia – uuringus vaadeldakse mitmuse asesõnade (*teie*) kasutamist ainsuse adressaatide (*sina*) puhul (Brown, Levinson 1987: 182). See on üks viis, kuidas väljendada aupaklikust suhtluspartnerile (Brown, Levinson 1987: 179).

Browni ja Levinsoni viisakusteoorial on leitud ka puudusi. Anna Trosborg (1995: 28–29) leiab, et teooria pretendeerib liigselt universaalsusele ning kahtleb ühtlasi teooria rakendatavuses. Samas Krista Vogelberg (2002: 195) mõnab, et teooria töötab hästi teatud kõnetegude puhul, täpsemalt nõudmisel ja palumisel, kuigi teiste kõnetegude puhul ei saa teooriat hästi rakendada. Palumine ja/või nõudmine on alati seotud kellegi poole pöördumisega. Seega leiab siinse uurimuse autor, et Browni ja Levinsoni viisakusteooria sobib ühtlasi ka kõnetlussõnade kasutamise analüüsimiseks. Uuringus vaadeldakse asesõna *sina*-vormi kasutamist ainsuses (mida kirjeldatakse positiivse viisakuse neljandas strateegias) ning

asesõna *sina* kasutamist kõnetlussõnana mitmuse vormis (mida kirjeldatakse negatiivse viisakuse viiendas ja seitsmendas strateegias).

1.2 Kõnetlussõnade funktsioon keeles

Sageli tekib kõnesituatsioonis tarvidus kellelegi või millelegi viisakalt viidata. „Sellisena on viiteakt kõneakti või üldisemalt suhtlemise lahutamatu osa.“ (Helmbrecht 2003: 185) Kõnesündmuses osalevatele või puuduvatele inimestele viitamiseks kasutatakse isikulisi asesõnu, mis sellisena täidavad oma peamist funktsiooni keeles (Helmbrecht 2003: 185,189). Viisakaks viitamiseks kasutatakse esimese isiku mitmuse asesõnu (eriti kaasavaid vorme, nt *meie*), näitavaid asesõnu kui ka enesekohaseid asesõnu ja sotsiaalset staatust või sotsiaalset positsiooni tähistavaid nimisõnu. Paljud keeled kasutavad viisakaks pöördumiseks mitmuse teise isiku pronoomenit (nt prantsuse *vous*) Helmbrecht 2003: 190). Ka ainsuse ja mitmuse kolmanda isiku asesõnu kasutatakse kõnetlussõnana lugupidamise väljendamiseks (nt saksa *Sie*) (Helmbrecht 2003: 191).

Roger Brown ja Albert Gilman (1960: 254) kirjutavad, et ainsuslike isikuliste asesõnade ehk *sina-* ja *teie-*vormi eristamine algas ladinakeelsete asesõnadega *tu* ja *vos*. Itaalia keeles said neist *tu* ja *vois*, prantsuse keeles *tu* ja *vous*, saksa keeles *du* ja *ihr* (Brown, Gilman 1960: 254). Hiljem hakati keeltes, kus on olemas *sina/teie-*vormid, nimetama sellist süsteemi T/V süsteemiks ladinakeelsete asesõnade *tu* ja *vos* järgi (Brown, Gilman 1960: 254). On leitud, et ühe isiku nimetamine mitmusliku asesõnaga on alguse saanud 4. sajandil, kui hakati *vos-*vormi kasutama jagunenud Rooma impeeriumi kahes pealinnas (Konstantinoopol ja Rooma) asuvate keisrite nimetamisel, kes (sümboolselt) esindasid mõlemat riiki (Brown, Gilman 1960: 254). Hiljem hakkasid Konstantinoopolis ja Roomas asuvad keisrid iseendale viitama asesõnaga *nos* (*meie*), märkides sellega, et olles ühe riigi juht, esindavad nad samaaegselt ka jagunenud impeeriumi teist poolt: kui pöörduti ühe poole, pöörduti samal ajal ka teise poole (Brown, Gilman 1960: 254). Selline oletus mitmuses kõnetamise kujunemisest jõudis ka eesti keeleteadusesse (Keevallik 1998: 542). Hilisemad mitteeuroopa keeltele rajanevad uuringud on aga selgelt näidanud, et ka kultuurides, kus seoseid Rooma impeeriumiga ei ole, esineb mitmuses kõnetamist (Keevallik 1998: 542–543). „Nii et seletust tuleks ehk otsida hoopis inimõtlemise eripärast, kus mitu on suurem ja parem kui üks.“ (Keevallik 1998: 542–543)

Eesti keeles ei ole üldkehtivaid kriteeriume selle kohta, kas kirjutada *sina* ja *teie* väikese või suure algustähega. On aga tavad, mida ühiskonnas järgitakse. Maire Raadik (2000) ütleb, et eesti keeles on tavaks kirjutada *Teie* suure algustähega, kui pöördutakse ühe inimese poole. Väikest algustähte kasutatakse pigem siis, kui pöördutakse kahe või enama inimese poole (Raadik 2000). Seda põhjusel, et väike või suur algustäht määrab tähenduse: väike algustäht tähistab mitmust, suur algustäht ainsust (Raadik 2000). Selline tähenduse eristus aga tekitab arutelu: kas suurtähega *Teie* tähendab ainult ainsust või siiski ka mitmust (Raadik 2000). *Sina* puhul ei ole vahet, kas see kirjutatakse väikese või suure algustähega, sest tähendus jääb samaks (Raadik 2000). Priit Põhjala (2017: 5) on andnud nõu eelistada kõhkluste korral väikest algustähte nii *sina* kui *teie* puhul. Selliselt jäädakse vähemalt ortograafiliselt korrektseks.

2. Materjal ja meetod

2.1 Materjal

Uuringu materjali kogumiseks valiti Tallinna, Tartu ja Lääne-Virumaa piirkonnad lähtudes Leelo Keevalliku (1998) samateemalisest 1995/1996. aasta uuringust. Uuring viidi läbi ankeetküsitlusena (vt Lisa 1), millele vastasid piirkonna ühe kooli sama klassi eesti keelt kõnelevad abiturientid. Uurija küsis isikuandmeid ainult õpilaste soo ja emakeele kohta. Vastajaid oli kokku 84, kellest 44 olid tüdrukud ja 38 poisid. Kaks õpilast ei soovinud küsitluses oma sugu avaldada. Vastajate hulgas oli emakeelseid kõnelejaid 78 (93% vastajatest), teise emakeelega kõnelejaid neli (5% vastajatest). Üks õpilane (1% vastajatest) jättis küsitluslehel oma emakeele märkimata ja ühe õpilase (1% vastajate) märgistus emakeele kohta jäi ebaselgeks. Täisealisust kinnitasid õpilased enne küsitlusele vastamist uurijale suuliselt.

Uuringus osalemine lepiti kokku koolide eesti keele õpetajatega ning küsitlus viidi läbi kas eesti keele tunni ajal (Lääne-Virumaa ja Tartu kool) või klassijuhatajatunni ajal (Tallinna kool, kus eesti keele õpetaja oli ühtlasi klassijuhataja).

Piirkondlik esindatus on tasakaalus, sest igast koolist osales uuringus enam-vähem sama palju õpilasi: Tallinnast 26, Tartust 31 ja Lääne-Virumaalt 27. Sooline tasakaal jaotus klassides järgmiselt: Tallinnas 14 tüdrukut ja 11 poissi ning 1, kes ei soovinud oma sugu avaldada; Tartus 12 tüdrukut ja 19 poissi; Lääne-Virumaal 18 tüdrukut ja 8 poissi ning 1, kes ei soovinud oma sugu avaldada. Niisiis Tallinnas oli tüdrukute ja poiste osakaal enam-vähem võrdne, kuid Tartus olid ülekaalus poisid ja Lääne-Virumaal ülekaalus tüdrukud.

2.2 Andmekogumismeetod

Andmete kogumine toimus koolis kohapeal. Õpilasi küsitleti paberlehtedel (vt Lisa 1), sest uurija isiklik kogemus (sh eakaaslaste käitumine) viitab sellele, et digitaalsel kujul läbiviidavatele küsitlustele, aga ka igasugustele tagasisidevormidele jne vastates süvenetakse vähem ja antakse vähem sisulisemaid vastuseid kui füüsilisel kujul, paberlehtedel läbiviidavatele küsitlustele. Vahetus kontaktis kohapeal klassis õpilastele teema olulisust põhjendades suudavad õpilased tõenäolisemalt paremini teemaga suhestuda ja seetõttu sisulisemaid vastuseid anda. Seda kinnitab asjaolu, et õpilased andsidki täislausega vastuseid.

Märksõnadega edasi antud mõtteid oli vastuste seas üksikuid, välja arvatud 3. küsimuse „Millisele inimesele Te iialgi *teie* ei ütleks?“ vastused. Selle küsimuse vastustes loetleti märksõnadena üles omadus- ja nimisõnu, täislausega vastuseid esines vähe.

Kokku vastasid õpilased kaheteistkümnele küsimusele, mis puudutasid kõnetlussõnade *sina* ja *teie* kasutamist ja suhtumisi seoses sinatamise ja teietamisega. Sinatamine ja teietamine on seotud üldise viisakusega, seega oli küsimusi ka selle kohta: õpilased said küsimustele vastates mõelda ja põhjendada, mida nad peavad viisakaks ja mida ebaviisakaks ning mis võib isegi olla solvav.

Küsimuste moodustamisel lähtuti Leelo Keevalliku samateemalisest 1995/1996. aasta uuringust, kuid küsimusi vajadusel täpsustades või selgemalt sõnastades. Sellised küsimused töös on „Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi?“, „Kumba kõnetlusviisi eelistate, kui Teie poole pöördub õpetaja?“, „Millisele inimesele Te iialgi *teie* ei ütleks?“ ja „Kuidas tundub, kas *teie*-vormi kasutamisest võiks eesti keeles loobuda?“. Keevalliku töös olid need küsimused sõnastatud järgmiselt: „Kas sa ütleksid X-ile *sina* või *teie*?“, „Kumb sulle rohkem meeldib, kas see, kui õpetaja sinatab või kui ta teietab?“, „Millisele inimesele sa iialgi *teie* ei ütleks?“ ja „Kas *teie*-vorm võiks sinu meelest eesti keelest ära kaduda?“. Küsimuste „Kas *sina* võib olla solvav?“, „Kas *teie* võib olla solvav?“ ja „Kas reklaamides peaks kasutama vormi *sina* või *teie*?“ sõnastus on mõlemas töös samasugune.

Ülejäänud viis küsimust puudutavad kõnetlussõnade *sina* ja *teie* kasutamist kirjalikus suhtluses erinevatel suhtlusplatvormidel. Need küsimused on „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma sõbra poole?“, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja poole?“, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?“, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?“ ja „Kas Teie kõnetlussõna valimine sõltub suhtlusplatvormist (nt Gmail, Messenger, Instagram jne)?“. Keevalliku töös suhtlusplatvormide temaatikat ei käsitletud, sest 1995/1996. aastal veebisuhtlus ei olnud veel piisavalt levinud.

Küsimusel „Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi?“ oli vastusemaatriks (1 – alati, 2 – mõnikord, 3 – mitte kunagi). Selle küsimuse loetellu valiti samad inimesed/rollikandjad, mis esinesid Keevalliku 1995/1996. aasta uuringus, eesmärgiga võrrelda ligi 30 aasta jooksul toimunud võimalikke muutusi. Valikvastusega (a) *sinatab mind* b) *teietab mind* või a) *sina* b) *teie* või a) *sina* b) *Sina* c) *teie* d) *Teie*) küsimusi oli kuus: „Kumba kõnetlusviisi eelistate, kui

Teie poole pöördub õpetaja?“ „Kas reklaamides peaks kasutama vormi *sina* või *teie*?“ „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma sõbra poole?, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja poole?“ „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?“ ja „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?“. Jah/ei vastusega küsimusi oli viis: „Millisele inimesele Te iialgi *teie* ei ütleks?“, „Kas *sina* võib olla solvav?“, „Kas *teie* võib olla solvav?“, „Kas Teie kõnetlussõna valimine sõltub suhtlusplatvormist (nt Gmail, Messenger, Instagram jne)?“ ja „Kuidas tundub, kas *teie*-vormi kasutamisest võiks eesti keeles loobuda?“. Jah/ei vastusega küsimuste puhul paluti õpilastel lisaks ka oma vastust põhjendada või selgitada. Niisiis oli jah/ei vastusega küsimus ühtlasi ka arvamusküsimus. Ankeedi täitmisele kulus õpilastel keskmiselt 15 minutit.

2.3 Analüüsimeetod

Uuringu materjali analüüsimiseks arvatati välja iga küsimuse statistilised andmed (keskmine väärtus ja/või protsent). Küsimustele antud avatud vastusega selgitusi analüüsiti kvalitatiivselt. Töö teemast lähtuvalt on tegemist sotsiolingvistikulise uuringuga.

Analüüsis võrreldakse tulemusi piirkonniti ning piirkonna sees tuuakse eraldi välja tüdrukute ja poiste arvamused. Suhtlusviisi valikut ei määra küll sugu, kuid see on lisafaktor kõikide muude konteksti puutuvate omaduste hulgas (Mills 2003: 235), ning sellisena on uuringu läbiviija hinnangul mõistlik võrrelda ka tüdrukute ja poiste arvamusi. Materjali analüüsid tuleb arvestada, et see põhineb õpilaste endi arvamustel nende keelekasutuse kohta, mitte nende tegelikul keelekasutusel. Teiseks tuleb arvesse võtta, et õpilaste personaalne kõnetlussüsteem ei pruugi olla lõplikult fikseerunud. Kolmandaks, õpilased võisid oma tegeliku arvamuse asemel esitada normikohase vastuse.

3. Analüüs

Selles peatükis analüüsitakse ankeetküsitluse (vt Lisa 1) vastuseid. Esimesena analüüsitakse vastusemaatriksiga küsimuse „Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi?“ vastuseid ja seejärel viie arvamusküsimuse – „Millisele inimesele Te ialgi *teie* ei ütleks?“, „Kas *sina* võib olla solvav?“, „Kas *teie* võib olla solvav?“, „Kas Teie kõnetlussõna valimine sõltub suhtlusplatvormist (nt Gmail, Messenger, Instagram jne)?“ ja „Kuidas tundub, kas *teie*-vormi kasutamisest võiks eesti keeles loobuda?“ – vastuseid. Näitelaused arvamusküsimuste vastustest tuuakse töös välja muutmata kujul. Iga näitelause lõpus on vastaja kood. Kood koosneb kolmest osast: piirkond (L märgib Tallinna, R Tartut ja K Lääne-Virumaad), klass (12 märgib 12. klassi) ja sugu (T märgib tüdrukut, P poissi, S teda, kes ei soovinud oma sugu avaldada). Viimasena analüüsitakse valikvastustega küsimuste – „Kumba kõnetlusviisi eelistate, kui Teie poole pöördub õpetaja?“, „Kas reklaamides peaks kasutama vormi *sina* või *teie*?“, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma sõbra poole?“, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja poole?“, „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?“ ja „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?“ – vastuseid.

Vastusemaatriksiga küsimust „**Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi?**“ võiks pidada kõnetlussüsteemi aluseks olevate normide üldistamiseks (Keevallik 1998 : 544). Nende vastuste põhjal koostatud tabelid (vt Tabel 1 ja Tabel 2) näitavad, keda õpilased arvavad sinatavat ja keda teietavat. Mida lähemal on tabelites keskmine väärtus ühele, seda rohkem õpilased teietavad isikut ning mida lähemal on keskmine väärtus kolmele, seda rohkem õpilased sinatavad isikut. Väärtus 1 on *teie* (vastusemaatriksis *alati*), väärtus 2 on *sina/teie* (vastusemaatriksis *mõnikord*) ja väärtus 3 on *sina* (vastusemaatriksis *mitte kunagi*). Leelo Keevalliku töös on *teie* väärtus 3, *sina/teie* väärtus 2 ja *sina* väärtus 1. Väärtuste erinevus tuleneb sellest, et Keevallik küsis oma uuringus õpilastelt, keda nad sinataksid, aga selles töös küsiti õpilastelt, keda nad teietaksid. Parema võrreldavuse huvides teisendatakse siinses töös Keevalliku uuringus toodud keskmised väärtused ümber.

Tabel 1 on koostatud 82 õpilase vastuste põhjal. Kahe õpilase, kes oma sugu avaldada ei soovinud, vastused on sellest tabelist välja jäetud, et oleks võimalik luua poiste ja tüdrukute eristus. Tabel 2 on koostatud 84 õpilase ehk kõigi õpilaste vastuste põhjal ning selles tabelis

tüdrukute ja poiste eristus puudub. Sellesse tabelisse on arvestatud nende õpilaste vastused, kes oma sugu avaldada ei soovinud.

Tabel 1. Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi? (82 õpilase vastuste põhjal)

1 – alati, 2 – mõnikord, 3 – mitte kunagi.

Kood	ema	isa	vanaema	vanaisa	sõber	sugulane	vanemate sõbrad	sõbra vanemad	õpetaja	müüja	arst	president
K12T	2,7	2,8	2,8	2,8	2,8	2,6	1,6	1,3	1,3	1,1	1,1	1,0
K12P	2,8	2,8	2,6	2,6	2,9	2,8	1,8	1,4	1,4	1,0	1,0	1,0
L12T	3,0	3,0	2,9	2,9	2,9	2,5	1,9	1,7	1,7	1,0	1,1	1,1
L12P	3,0	2,9	2,9	3,0	2,8	2,5	1,5	1,6	1,3	1,0	1,0	1,0
R12T	3,0	3,0	3,0	3,0	2,6	2,7	2,3	2,1	1,2	1,3	1,2	1,0
R12P	2,9	2,8	2,9	2,8	2,8	2,4	1,9	1,3	1,1	1,2	1,1	1,0
Keskmine	2,9	2,9	2,9	2,9	2,8	2,6	1,8	1,6	1,3	1,1	1,1	1,0

Tabel 2. Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi? (84 õpilase vastuste põhjal)

1 – alati, 2 – mõnikord, 3 – mitte kunagi.

Kood	ema	isa	vanaema	vanaisa	sõber	sugulane	vanemate sõbrad	sõbra vanemad	õpetaja	müüja	arst	president
K12	2,8	2,8	2,7	2,8	2,8	2,7	1,7	1,3	1,3	1,0	1,0	1,0
L12	3,0	3,0	2,9	3,0	2,8	2,5	2,0	1,7	1,6	1,0	1,1	1,1
R12	2,9	2,9	2,9	2,9	2,7	2,5	2,1	1,8	1,1	1,2	1,1	1,0
Keskmine	2,9	2,9	2,9	2,9	2,8	2,6	1,9	1,6	1,3	1,1	1,1	1,0

Suuremaid erinevusi tabelite 1 ja 2 vahel ei ole. Suuremaid erinevusi ei ole ka tabeli 1 ja Keevalliku samasisulise tabeli vahel. Endale lähedasemaid inimesi, nagu ema, isa, vanaema, vanaisa, sõber ja sugulane, sinatatakse ja tutvusastmelt võõramaid inimesi, nagu vanemate sõbrad, sõbra vanemad, õpetaja, müüja, arst ja president, teietatakse. Tabelist 1 on näha, et keskmine väärtus sõbra teietamisel jääb eri rühmades väärtuste 2,6 ja 2,9 vahele, see tähendab et mõningal määral kasutatakse sõprade vahel *teie*-vormi. Keevalliku uuringu järgi 1995/1996. aastal sõbrad omavahel *teie*-vormi peaaegu üldse ei kasutanud – keskmine väärtus jäi 2,9 ja 3,0 vahele. Seega on toimunud muutus sõbra kõnetlemisel. Praegu teietatakse sõpra märgatavalt

rohkem kui 1995/1996. aastal. Arvamusküsimuse „Millisele inimesele Te iialgi *teie* ei ütleks?“ vastustest selgus põhjus: *teie* on sõpradevaheline nali (vt näited 1–4). Lisaks sõpradele teietatakse naljaga pooleks või sarkastiliselt ka oma vanemaid ja kaaslaseid. See võib olla põhjuseks, miks jääb vanemate ja sõprade keskmine väärtus teietamisel eri rühmades väärtuste 2,6 ja 3,0 vahele.

- (1) *Sõpradele ja kaaslasele ning pereliikmetele. Vahepeal ütlen naljaga teie, aga üldiselt ikka sinatan.* K12T
- (2) *Ei välista ühtegi inimest, sest vahest ütlen ka sõpradele teie (sarkastiliselt)* K12T
- (3) *pereliikmed, sõbrad (ainult siis kui seda meelega rõhutada ja teha nalja)* L12P
- (4) *Vanematele, sõpradele (kui ainult naljaga pooleks), enda lastele* L12P

Keevalliku (1998: 545) uuringu andmetel teietavad õpilased müüjat Lääne-Virumaa piirkonnas vähem kui teistes piirkondades. Põhjuseks arvas Keevallik (1998: 545) olevat, et selles piirkonnas ei ole müüja ja ostja teineteise jaoks nii anonüümsed, kui nad on seda suuremates linnades, nagu Tallinnas ja Tartus. Selle töö andmetel teietavad aga just Lääne-Virumaa piirkonna õpilased koos Tallinna õpilastega müüjat kõige rohkem, vähem teietavad müüjat hoopis Tartu piirkonna õpilased. On vähe tõenäoline, et Tartu-suurusel linnas on müüja õpilasele tuttavam kui maapiirkonna õpilasele. Seega peitub müüja sinatamine või teietamise põhjus pigem milleski muus, näiteks üldises komberuumis.

Õpetajat teietavad õpilased natuke vähem kui müüjat, arsti ja presidenti. Ka Keevalliku uuringu tulemused näitavad sarnaseid tulemusi. Kuigi õpilased kohtuvad õpetajaga koolis iga päev ja on õpetajaga tuttavad, nad teda ei sinata. Pelgalt tutvusastmest õpetaja sinatamiseks ei piisa. Kuna õpetajat enamasti ikkagi teietatakse, võib järeldada, et koolides on õpetajate ja õpilaste vaheline suhtlemine ametlik ja võimuvvertikaali järgiv.

Esimese arvamusküsimuse „**Millisele inimesele Te iialgi *teie* ei ütleks?**“ vastustes nimetasid peaaegu kõik õpilased (96%) oma perekonda, sõpru ja lähedasi inimesi. Iseloomujooni nimetas vaid üks Tallinna õpilane ja kaks Tartu õpilast. Need kolm õpilast kaheksakümne neljast kirjutasid, et nemad ei ütleks iialgi *teie* ebaviisakale inimesele, kes ei näita üles lugupidamist. Saab järeldada, et valdav enamik õpilasi tajub kõnetlussõna rolli klassikalisel positiivse / negatiivse viisakuse skaalal ja vaid kolm õpilast tajuvad, et kõnetlussõna kannab endas ka suhtumist kõnetatavasse isikusse.

Arvamusküsimusele „*Kas sina võib olla solvav?*“ vastas Lääne-Virumaa piirkonna õpilastest vastas jaatavalt 83% tüdrukutest ja 75% poistest. Ülejäänud Lääne-Virumaa õpilased (17% tüdrukutest ja 15% poistest) *sina* solvavaks kõnetlussõnaks ei pea. Oma vastust paluti põhjendada neil, kes vastasid „Jah“. Tüdrukud tõid valdavalt oma põhjendustes esile tutvusastme ja vastastikkuse sinatamise või teietamise (vt näited 5–9) teematikat. Tüdrukud arvavad, et esmakohtumisel võõra inimese sinatamine on ebaviisakas, isegi solvav ega ole sobiv. Seega eeldatakse, et sinatavad omavahel juba tuttavad inimesed, sealjuures oodatakse, et sinatamine (või teietamine) oleks vastastikune. Nad peavad solvavaks, kui inimene, kes on palunud end teietada, ise sinatab vastu. Enim toodi näiteid enim koolikontekstist kui kõige tüüpilisemast suhtlussituatsioonist, milles õpilased on viibinud. Ka sama piirkonna poiste vastusest nähtub, et tajutakse *sina*-vormi kasutamise ebaviisakust teatavais suhtlusolukordades.

(5) *Kui õpetaja ootab, et teda teietaks aga ise ei vasta samaga õpilasele.* K12T

(6) *Nt kui sa teietad inimest aga ta sinatab vastu. See peab ikkagi vastastikune olema.* K12T

(7) *Mõnikord on ebamugav kui nt. õpetaja pahandab sinuga ja muutub ebaviisakaks ja ütleb lisaks veel rõhutades “sina”.* K12T

(8) *Veidi solvav, kui õpetaja või üldse keegi on palunud end teietada, kuid mind sinatab.* K12T

(9) *Võõraste inimeste sinatamine on ebaviisakas.* K12P

Tallinna piirkonna õpilastest peab sinatamist mõnes kontekstis solvavaks 73% poistest ja 79% tüdrukutest. Tüdrukud rõhuvad oma vastustes austuse ja lugupidamise välja näitamisele (vt näited 10–11), aga tajuvad ühtlasi *sina*-vormi kasutamise ebaviisakust mõningates suhtlusolukordades.

(10) *Väga lugupeetud inimese puhul võib tekkida alanduse moment.* L12T

(11) *“Sina” võib kõlada ülbe ja ebaviisakana, kui pöörduda inimese poole, kes on omal alal ekspert, või võõra poole. Ebaformaalsuse märk.* L12T

Tallinna kooli poisid kirjutasid oma vastustes, et vanemad inimesed võivad sinatamist ebaviisakaks ja solvavaks pidada (vt näited 12–14). Veel arvavad nad, et sinatamine seab küsimuse alla inimese autoriteedi ja on kõnetlussõna *sina* on liiga familiaarne pöördumaks autoriteetse inimese poole.

(12) *Kui on mõni väärikas, mitte sind tundev nt. vanemapoolne õpetaja. Võib tunduda liiga otsekohene ja ülbe.* L12P

- (13) *Mõni eakam inimene, kes mind ei tunne võib solvuda kui ma teda sinatan* L12P
- (14) *Kui see inimene, keda sa sinatad pole su tuttav ja/või sinust vanem, siis võib olla see ebaviisakas/mõne jaoks lause solvav* L12P

Tartu tüdrukutest peab mõnikord kõnetlussõna *sina* solvavaks 58% tüdrukutest ja 84% poistest. Kui Lääne-Virumaa ja Tallinna piirkondade tüdrukud ja poisid protsentuaalselt üsna võrdselt arvavad, et sinatamine on solvav, siis Tartu kooli tüdrukute ja poiste arvamustes on protsentuaalne erinevus suurem. Tüdrukute vastustes rõhutatakse hierarhilist kuuluvust. Kõrgemal positsioonil töötavate inimeste sinatamist peetakse solvavaks (vt näited 15–16).

- (15) *Kui inimene peab end oluliseks/on kõrgel positsioonil (oma ametilt), kuid teda pidevalt sinatatakse, siis see võib olla solvav.* R12T
- (16) *Tähtsatel ametikohtadel on tavapärase teietamine, sinatamine tundub labane* R12T

Tartu kooli poiste arvates *sina* kasutamine ei näita austust ega lugupidamist. Nende arvates autoriteeti ei tohi küsimuse alla seada kasutades kõnetlussõna *sina* ja autoriteeti tuleb austada, mida kõnetlussõna *sina* ei tee (vt näited 17–20).

- (17) *Kui inimene on kõrge autoriteediga, siis ta võib tunda ennast halvasti, kui talle *sina* öeldakse.* R12P
- (18) *Teatud kontekstis näitab see üleolevust, kui autoriteeti ei austata.* R12P
- (19) *Kellegi autoriteeti küsimuse alla pannes* L12P
- (20) *Eesti keeles on *sina* liiga familiaarne sõna, kui suhelda inimesega, kellel on tugev autoriteet.* L12P

Kõigi kolme piirkonna õpilased tajuvad sinatamisel mitteametlikkuse aspekti kõrval ka autoriteetsuse olulisust.

Küsimusele „**Kas teie võib olla solvav?**“ vastasid Lääne-Virumaa kooli õpilastest „Jah“ 33% tüdrukutest ja 63% poistest. Enim tõid tüdrukud oma vastustes (vt näited 21–23) välja teietamist kui vihjamist vanusevahele, mis võib olla solvav.

- (21) *Võib-olla siis kui palju vanem sinust inimene pöördub niimoodi* K12T
- (22) *Vanemad inimesed mõnikord võtavad seda kui solvangut, et nad on vanad.* K12T
- (23) *Mõned inimesed võivad võtta seda kui vihjet vanusevahele.* K12T

Ka üks poiss samast klassist tõi välja, et teietamine vihjab suurele vanusevahele ja inimene võib solvuda. Aga rohkem tõid poisid välja, et lähedaste inimeste teietamine on distantseeriv

ja võib neid solvata või neile hinge minna (vt näited 24–27). Eeltoodu ühtib Browni ja Levinsoni viisakusprintsiibiga, mille järgi on teietamine distantseeriv ja üks negatiivse viisakuse strateegiatest. Tundub, et poisid teadvustavad seda printsiipi.

(24) *inimene võib arvata, et ta on liiga vana.* K12P

(25) *Näiteks väga lähedase inimese teietamine võib olla solvav* K12P

(26) *Lähedaste teietamine võib näidata kaugust teisest inimesest* K12P

(27) *Oma lähedaste inimestega liigne formaalsus võib neile hinge minna.* K12P

Tallinna kooli õpilastest peab mõnikord kõnetlussõna *teie* solvavaks 50% tüdrukutest ja 27% poistest. Tallinna tüdrukute arvates võib lähedasi teietades neid solvata. Lisaks tõid nad küsimuse selgitustes välja, et teietamine võib mõjuda ka sarkastiliselt või panna inimese arvama, et teda ei usaldata. Kuigi Tallinna poiste arvates on teietamine oluliselt vähem solvav, siis selgitustes toodi välja, et teietamine on solvav just siis, kui seda tehakse irooniliselt kellegi tegevuse või ütluse esile toomiseks.

Tartu piirkonna õpilastest arvab 42% nii tüdrukutest kui ka poistest, et teietamine võib olla solvav. Ka Tartu tüdrukute ja poiste arvates võib lähedasi teietades neid solvata.

Kuigi piirkonniti erinevad poiste ja tüdrukute arvamused märgatavalt, siis selgitustes joonistub välja sarnane arusaam kõnetlussõnale *teie* lisanduvatest võimalikest konnotatsioonidest. Seega leiavad küsitluses osalejad, et sõna *teie* võib mõnes suhtluskontekstis omandada tavapärase tähenduse ka negatiivset lisatähendusi, näiteks solvangut, üleolevust.

Arvamusküsimusel „**Kas Teie kõnetlussõna valimine sõltub suhtlusplatvormist (nt Gmail, Messenger, Instagram jne)?**“ oli kaks vastusevarianti „Jah“ ja „Ei“. Lisaks paluti „Jah“ vastuse andnutel oma valikut avatud tekstiga põhjendada. Lääne-Virumaa õpilastest vastas jaatavalt 58% ja eitavalt 42%. Seejuures tüdrukutest vastas jaatavalt 67% ja eitavalt 33%. Poistest vastas jaatavalt 37% ja eitavalt 63%. Sugu mitte avaldanu vastas „Jah“. Nii poisid kui tüdrukud tõid põhjendustes välja, et meilirakendustes peetakse pigem ametlikumaid vestluseid ja seega eelistatakse ka formaalsemat kõnetlussõna. Sotsiaalmeediaplattformidega seotud rakendustes toimuvaid vestluseid tajutakse vähem ametlikumana ja seega on ka kõnetlussõna valimine vabam (vt näited 28–31).

(28) *Gmail on mõeldud professionaalseks suhtluseks, Messenger ja Instagram on mõeldud siiski sõpradega suhtlemiseks, ning pigem sinatan kui teietan.* K12P

- (29) *Kui kasutan Gmaili või stuudiumit õpetajaga suhtlemiseks, siis üldjuhul ütlen “Teie”, aga nt. Messengeris kasutan tihti pöördumist “sina”. L12T*
- (30) *Gmail on Instagramiga võrreldes formaalsem ja mitte nii personaalne nii, et mul oleks võibolla ebamugav sina kasutada. Ma ei saada lähedastele e-maile. L12P*
- (31) *Gmail on tihti ametlikum, seega seal on kasutusel Teie. Teised suhtlusplatvormid on pigem igapäevasemad ja seal ongi ainult tuttavad. R12T*

Tallinna õpilastest vastas jaatavalt 87% ja eitavalt 13%. Seejuures tüdrukutest vastas jaatavalt 85% ja eitavalt 15%. Poistest vastas jaatavalt 91% ja eitavalt 9%. Üks õpilane jättis küsimusele vastamata. Nii Tallinna tüdrukud kui poisid kirjeldasid küll põhjendustes oma kirjutamisstiili erinevatel suhtlusplatvormidel, kuid jätsid valdavalt välja toomata, millist kõnetlussõna nad eri platvormidel kasutavad.

Tartu õpilastest vastas jaatavalt 55% ja eitavalt 45%. Seejuures tüdrukutest vastas jaatavalt 58% ja eitavalt 42%. Poistest vastas jaatavalt 50% ja eitavalt 50%.

Alljärgnev näide ilmestab, kuidas õpilased teevad vahet suhtlusplatvormidel, millest sõltuvalt valitakse suhtlusesse sobiv kõnetlussõna:

- (32) *Üldiselt suheldes meili (Gmaili) teel, tuleks kasutada pöördumisel “Teiet”. Vähem ametlikud suhtlused toimuvad sotsiaalmeediates ning seal kasutada pigem “sina” või viisakamat “Sina”. R12P*

Arvamusküsimusele „**Kuidas tundub, kas teie-vormi kasutamisest võiks eesti keeles loobuda?**“ vastas eitavalt 78 õpilast ehk 93%. Jaatavalt vastas kolm õpilast Lääne-Virumaalt (kelle seas oli kaks tüdrukut ja üks õpilane, kes ei soovinud oma sugu avaldada) ja kolm õpilast Tallinnast (kelle seas oli tüdrukuid üks ja poisse kaks). Tartu õpilaste arvates *teie*-vormi kasutamisest loobuda ei tuleks.

Küsimusele eitavalt vastanute arvates on oluline, et säiliks austuse väljendamise ja ametliku vs. mitteametliku suhtlemise eristamise võimalus (vt näited 33–34).

- (33) *Mingisugune formaalsus peab siia ilma ka jääma. K12P*
- (34) *See lisab viisakust ja austust keelde. R12T*

Küsimusele jaatavalt vastanud põhjendavad oma arvamust sellega, et *teie*-vormi kasutamine tekitab segadust (vt näited 35–40).

- (35) *Kas just loobuda, aga inglise keeles väljend you on minu arust hea, ehk leida eesti keelde ka selline neutraalne sõna* K12T
- (36) *teie-vormi kasutamine võib tekitada segadust. (Eriti siis kui kasutatakse väikest algustähte)* K12T
- (37) *Tegelikult ei ole väga vahet kumba kasutatakse ning ma arvan, et järgmised generatsioonid sellele üldse ei mõtle.* K12S
- (38) *Eriti vahet pole, rikkalikum sõnapagas on alati hea. Samas ei tekiks veidraid olukordi kui oleks selline sõnavahe.* L12P
- (39) *lihtsam oleks, ja vähem võimalusi mõttetul põhjusel solvuda* L12P
- (40) *Olen tihti olukordades, kus tekib dilemma sellest, et kumba kõnetlussõna kasutada ja vahel on otsustamine väga raske.* L12T

Kokku leidis 7% õpilasi, et *teie*-vormi kasutamisest võiks eesti keeles loobuda. Keevalliku 1995/1996. aasta uuringus leidis 20% üheksanda ja kaheteistkümnenda klassi õpilastest, et *teie*-vormi kasutamisest võiks loobuda (1998: 552–553). Seega on *teie*-vormi positsioon ligi 30 aasta tagusega võrreldes noorte kõnetlussüsteemis tugevnenud.

Küsimuse „**Kumba kõnetlusviisi eelistate, kui Teie poole pöördub õpetaja?**“ vastusevariandid olid *a) sinatab mind* ja *b) teietab mind*. Lääne-Virumaa õpilastest 62% soovib, et õpetaja sinatab neid, 38% õpilastest seda ei soovi. Tüdrukutest eelistab sinatamist 61% ja poistest 62%. Sugu mitte avaldanud õpilane eelistab, et õpetaja teietab teda. Tallinna kooli õpilastest 96% eelistab, et õpetaja sinatab neid, ainult üks poiss eelistab teietamist. Sugu mitte avaldanud õpilane eelistab samuti sinatamist. Tartu kooli õpilastest 80% eelistab, et õpetaja sinatab ning 20% eelistab, et õpetaja teietab neid. Seejuures üks Tartu poiss jättis sellele küsimusele vastamata. Tartu kooli tüdrukutest peaaegu kõik (92%) soovivad, et õpetaja sinatab neid, välja arvatud üks, kes eelistab teietamist. Tartu poistest 72% soovib, et õpetaja sinatab neid ning 28% soovib, et õpetaja teietab neid.

Kõigi kolme kooli õpilastest enamik eelistab, et õpetaja sinatab neid. Siiski on õpetajapoolses sinatamise eelistustes piirkonniti küllalt suuri erinevusi. Lääne-Virumaa õpilastest eelistab sinatamist 62%, Tallinna õpilastest 96% ja Tartu õpilastest 80%. Piirkondade vahelist suurt erinevust võib selgitada uuringus osalenud koolide õpetajate vanuselise erinevusega. Uuringu läbiviija täheldas küsitlusi läbi viies, et Lääne-Virumaa kooli eesti keele õpetaja oli pigem vanema generatsiooni esindaja ning Tartu ja Tallinna kooli eesti keele õpetajad pigem nooremapoolsed. Uuringu läbiviija isiklikud tähelepanekud näitavad, et

nooremad õpetajad rohkem sinatavad ja vanemad rohkem teietavad. Seega võis õpetajate isiklik suhtlusstiil mõjutada vastava kooli õpilaste eelistusi õpetajapoolsel pöördumisel.

Valikvastusega küsimusele „**Kas reklaamides peaks kasutama vormi *sina* või *teie*?**“ vastas Lääne-Virumaa õpilastest 42%, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi ja 58%, et reklaamides tuleks kasutada *teie*-vormi. Kaks tüdrukut ja üks poiss jättis küsimusele vastamata. Tüdrukute arvamused jagunesid pooleks – vastanud 16-st tüdrukust vastas 50%, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi ja 50% et tuleks kasutada *teie*-vormi. Vastanud seitsmest poisist arvab 29%, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi ja 71%, et reklaamides tuleks kasutada *teie*-vormi. Oma sugu mitte avaldanu, arvab, et reklaamides tuleks kasutada *teie*-vormi. Tüdrukute arvamustes erinevusi ei ole, kuid poiste arvates tuleks reklaamides kasutada rohkem *teie*-vormi.

Tallinna kooli õpilastest arvab 69%, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi ja 31%, et *teie*-vormi. Tüdrukutest arvab 71%, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi ja poistest arvab sama 64%. *Teie*-vormi kasutamist reklaamides eelistab 29% tüdrukutest ja 36% poistest. Sugu mitte avaldanud õpilane arvab, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi. Tüdrukute ja poiste arvamustes suuremaid erinevusi ei ole. Sellele küsimusele vastajatelt selgitusi ei palutud, kuid kolm tüdrukut pidasid vajalikuks põhjendada oma vastust: nad eelistavad reklaamides *sina*-vormi *teie*-vormile, sest see on kas isiklikum/personaalsem või mõjub sõbralikumalt ja lähedasemalt kui *teie*-vorm.

Tartu kooli õpilastest arvab 58%, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi ja 42%, et tuleks kasutada *teie*-vormi. Tüdrukutest eelistab *sina*-vormi kasutamist 67% ja poistest 53%. *Teie*-vormi kasutamist eelistab 33% tüdrukutest ja 47% poistest.

Tallinna ja Tartu kooli õpilased kalduvad arvamuse poole, et reklaamides tuleks kasutada *sina*-vormi. Lääne-Virumaa kooli õpilased eelistavad aga reklaamides *teie*-vormi kasutamist.

Valikvastusega küsimusele „**Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma sõbra poole?**“ oli etteantud neli vastusevarianti: a) *sina*, b) *Sina*, c) *teie* ja d) *Teie*. Lääne-Virumaa õpilastest valis 88% õpilastest variandi *sina* (väikese algustähega). Üks tüdruk ja kaks poissi märkisid oma vastuseks *Sina* (suure algustähega). Valdav enamik s.o 96% Tallinna kooli õpilasi valis vastusevariandi *sina* (väikese algustähega). Üks tüdruk valis vastusevariandi *Sina* (suure algustähega). Tartu koolist valis 74% õpilasi vastusevariandi *sina* (väikese algustähega). Vastusevariandi *Sina* (suure algustähega) valisid neli tüdrukut ja kaks poissi, vastusevariandi *Teie* (suure algustähega) valis üks poiss. Üks poiss lisas küsimusele

vastusevariandi *e) lugupeetud seltsimees* ning ühtlasi valis selle vastusevariandi. Kõikide koolide peale kokku valis vastusevariandi *sina* (väikese algustähega) 73 õpilast ehk 87%, *Sina* (suure algustähega) 10 õpilast ehk 12%, üks õpilane valis variandi *Teie* (suure algustähega) ning üks õpilane lisas omasõnalise pöördumise.

Valikvastusega küsimusel „**Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja poole?**“ olid samad vastusevariandid, mis eelmisel küsimusel. Lääne-Virumaa õpilastest valis vastusevariandi *teie* (väikese algustähega) 28% ja vastusevariandi *Teie* (suure algustähega) 72%. Tüdrukutest eelistab kõnetlussõna *Teie* (suure algustähega) 72% ja poistest 50%. Lääne-Virumaa tüdrukutest märkis eelistuseks *teie* (väikese algustähega) 28% ja poistest 50% ning sugu mitte avaldanu märkis eelistuseks *Teie* (suure algustähega).

Tallinna kooli õpilastest valis vastusevariandi *teie* (väikese algustähega) 46%, *Teie* (suure algustähega) 50% ja üks õpilane (4%) valis vastusevariandi *sina* (väikese algustähega). Kahe õpilase (tüdruku ja poisi) eelistus jäi ebaselgeks (märgiti mitu varianti). Nende vastused jäetakse arvestusest välja. Tüdrukutest eelistab kõnetlussõna *teie* (väikese algustähega) 54% ja poistest 30%. Kõnetlussõna *Teie* (suure algustähega) eelistab tüdrukutest 46% ja poistest 60%. Üks poiss eelistab õpetaja poole pöördudes kasutada kõnetlussõna *sina* (väikese algustähega) ning sugu mitte avaldanu märkis eelistuseks *teie* (väikese algustähega).

Tartu kooli õpilastest 19% valis vastusevariandi *teie* (väikese algustähega) ja 81% vastusevariandi *Teie* (suure algustähega). Tartu tüdrukutest eelistab kõnetlussõna *teie* (väikese algustähega) 75% ja poistest 84%. Kõnetlussõna *Teie* (suure algustähega) eelistab tüdrukutest 25% ja poistest 16%. Kõikide koolide peale kokku valis vastusevariandi *teie* (väikese algustähega) 31% õpilastest ja vastusevariandi *Teie* (suure algustähega) 69% õpilastest.

Küsimuse „**Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?**“ vastused on näha tabelis 3. Tabeli 3 (vt Tabel 3) andmetest on välja jäetud ühe poisi vastus, sest tema vastuse märgistus küsitluslehel oli ebaselge. Seega Tabeli 3 andmestik põhineb Lääne-Virumaa kooli 30, mitte 31 õpilase vastustel. Lääne-Virumaa tüdrukutest eelistab kõnetlussõnana *sina* (väikese algustähega) 22%, *Sina* (suure algustähega) 28%, *teie* (väikese algustähega) 11% ja *Teie* (suure algustähega) 39%. Poistest eelistab kõnetlussõnana *sina* (väikese algustähega) 43%, *Sina* (suure algustähega) 14%, *teie* (väikese algustähega) 29% ja *Teie* (suure algustähega) 14%. Sugu mitte avaldanu eelistab kõnetlussõna *Teie* (suure algustähega). Tema arvamus kajastatakse koodi all K12.

Tabel 3. Lääne-Virumaa kooli õpilaste vastused küsimusele „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?“

Kood	sina	Sina	teie	Teie
K12	27%	23%	15%	35%
K12T	22%	28%	11%	39%
K12P	43%	14%	29%	14%

Tabeli 4 (vt Tabel 4) andmetest on välja jäetud ühe tüdruku vastus, sest tema vastuse märgistus küsitluslehel oli ebaselge. Seega tabeli 4 andmestik põhineb Tallinna kooli 25, mitte 26 õpilase vastustel. Tallinna tüdrukutest eelistab kõnetlussõnana *sina* (väikese algustähega) 46%, *Sina* (suure algustähega) 39% ja *teie* (väikese algustähega) 15%. Poistest eelistab kõnetlussõnana *sina* (väikese algustähega) 46%, *Sina* (suure algustähega) 9%, *teie* (väikese algustähega) 27% ja *Teie* (suure algustähega) 18%. Sugu mitte avaldanu eelistab kõnetlussõna *sina* (väikese algustähega). Tema arvamus kajastatakse koodi all L12.

Tabel 4. Tallinna kooli õpilaste vastused küsimusele „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?“

Kood	sina	Sina	teie	Teie
L12	48%	24%	20%	8%
L12T	46%	39%	15%	–
L12P	46%	9%	27%	18%

Tabeli 5 (vt Tabel 5) andmetest on välja jäetud kahe poisi vastused, sest nende eelistused jäid ebaselgeks (jätsid märkimata). Seega tabeli 5 andmestik põhineb Tartu kooli 29, mitte 31 õpilase vastustel. Tartu tüdrukutest eelistab kõnetlussõnana *sina* (väikese algustähega) 25%, *Sina* (suure algustähega) 42%, *teie* (väikese algustähega) 25% ja *Teie* (suure algustähega) 8%. Poistest eelistab kõnetlussõnana *sina* (väikese algustähega) 41%, *Sina* (suure algustähega) 29%, *teie* (väikese algustähega) 18% ja *Teie* (suure algustähega) 12%.

Tabel 5. Tartu kooli õpilaste vastused küsimusele „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?“

Kood	sina	Sina	teie	Teie
R12	35%	34%	21%	10%
R12T	25%	42%	25%	8%
R12P	41%	29%	18%	12%

Küsimuse „**Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?**“ vastused on näha tabelis 6. Tabeli 6 (vt Tabel 6) andmestik põhineb kõigi Lääne-Virumaa kooli õpilaste vastustel. Lääne-Virumaa tüdrukutest eelistab kõnetlussõnana *Sina* (suure algustähega) 17%, *teie* (väikese algustähega) 11% ja *Teie* (suure algustähega) 72%. Poistest eelistab kõnetlussõnana *teie* (väikese algustähega) 62% ja *Teie* (suure algustähega) 38%. Sugu mitte avaldanu eelistab kõnetlussõnana *Teie* (suure algustähega). Tema arvamus kajastatakse koodi all K12.

Tabel 6. Lääne-Virumaa õpilaste vastused küsimusele „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?“

Kood	sina	Sina	teie	Teie
K12	–	11%	26%	63%
K12T	–	17%	11%	72%
K12P	–	–	62%	38%

Tabeli 7 (vt Tabel 7) andmetest on välja jäetud kahe poisi vastused, sest nende eelistused jäid ebaselgeks (jätsid märkimata). Seega tabeli 7 andmestik põhineb Tallinna kooli 24, mitte 26 õpilase vastustel. Tallinna tüdrukutest eelistab kõnetlussõnana *Sina* (suure algustähega) 14%, *teie* (väikese algustähega) 22% ja *Teie* (suure algustähega) 64%. Poistest eelistab kõnetlussõnana *Sina* (suure algustähega) 1%, *teie* (väikese algustähega) 22% ja *Teie* (suure algustähega) 67%. Sugu mitte avaldanu eelistab kõnetlussõnana *Teie* (suure algustähega). Tema arvamus kajastatakse koodi all L12.

Tabel 7. Tallinna õpilaste vastused küsimusele „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?“

Kood	sina	Sina	teie	Teie
L12	–	12%	21%	67%
L12T	–	14%	22%	64%
L12P	–	1%	22%	67%

Tabeli 8 (vt Tabel 8) andmestik põhineb kõigi Tartu kooli õpilaste vastustel. Tüdrukutest eelistab kõnetlussõnana *Sina* (suure algustähega) 8%, *teie* (väikese algustähega) 42% ja *Teie* (suure algustähega) 50%. Poistest eelistab kõnetlussõnana *teie* 26% (väikese algustähega) ja *Teie* (suure algustähega) 74%.

Tabel 8. Tartu õpilaste vastused küsimusele „Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?“

Kood	sina	Sina	teie	Teie
R12	–	3%	32%	65%
L12T	–	8%	42%	50%
L12P	–	–	26%	74%

4. Arutelu

Uuringus paluti noortel oma vastuseid põhjendada. Kõrvutades konkreetsele küsimusele antud selgitusi ja põhjendusi protsentuaalse keskmisega, pean olulisemaks omasõnaliselt toodud näiteid. Leidsin, et täislausega vastused aitavad paremini välja tuua ja selgitada kõnetlussõna eelistuste suundumusi. Tulemustest selgus, et 1995/1996. aastaga (Keevalliku uurimus) võrreldes on kõnetlussõna valimisel mõnigi aspekt jäänud põhijoontes samaks – ka praegu teietatakse samu inimesi nagu toona. Noorte jaoks on sõber endiselt lähedane isik ja vajadust distantsi hoida ei ole vaja. Selline tulemus oli ootuspärane, kuna märkimisväärset kultuurimuutust ei ole Eesti ühiskonnas vahepeal toimunud.

Kui suulises suhtluses sõbrad omavahel vahel ka teietavad, siis kirjalikus suhtluses peaaegu alati teineteist sinatatakse kasutades nii *sina* (väikese algustähega) kui ka *Sina* (suure algustähega). Seejuures rohkem eelistatakse kirjalikus suhtluses kõnetlussõna *sina* (väikese algustähega). Suulises suhtluses teietatakse sõpra eesmärgiga teha nalja. Selleks, et teietamine mõjuks naljana on oluline, et väljaütlemisel suhtluspartner mõistab näiteks hääletoonist (sarkasm, iroonia), et tegemist on naljaga. Läbi ekraani on keeruline mõista, kas sõber teietab naljatledes või mõnel muul põhjusel. Selleks, et sõber mõistaks, et tema poole pöördumisel teietamine on kindlasti nali, peab ta olema oma suhtluspartneriga väga hea sõber. See tähendab, et omavahel kasutatav kõnetlusviis on kujunenud ühiselt aktsepteerituks (milleks on enamasti sinatamine) ja ollakse teadlikud, et muu kõnetlusviisi kasutamine taotleb nalja tegemist. Teietamine naljana eeldab, et tegelikult omavahel suheldes alati sinatatakse. Teietamine on negatiivse, naljatlemine aga positiivse viisakuse strateegia väljendus. Sõbra teietamisel need strateegiad noorte keelekasutuses põimuvad.

Uuringus selgus, et jätkuvalt pürgitakse sümmeetrilise kõnetluse poole, kuigi piirkondlike erinevustega. Täna noored soovivad kas mõlemapoolset teietamist nagu Lääne-Virumaal või mõlemapoolset sinatamist (mõnikord ka teietamist) nagu Tallinnas ja Tartus. Keevalliku (1998: 548) uuringus sooviti Tallinnas ja Tartus mõlemapoolset teietamist, Lääne-Virumaal aga mõlemapoolset sinatamist. Uuringusse kaasatud piirkondade näitel on näha, et protsess on pöördunud. Kui varem soovisid linnas elavad noored rohkem teietamist, siis nüüd soovivad seda maapiirkonnas elavad noored.

Keevalliku uuringuga võrreldes võib siinse uurimuse põhjal välja tuua noorte suurema tähelepanu lugupidamise suhtes üldiselt – kuidas tajutakse oma ja teiste nägu. Selles uurimuses

on noored just põhjendustes toonud hulgaliselt näiteid erinevatest olukordadest ning nende näidete mitmekesisus viitab sellele, et noored pööravad tähelepanu näo küsimusele. Näiteks vastates küsimusele kas *sina* või *teie* võib olla solvav toodi välja erinevaid põhjendusi. Noorte taju võib olla võrreldes ligi 30 aasta taguse ajaga lugupidamise väljendamise suhtes muutunud teravamaks, tähelepanelikumaks. Oma minapilti tunnetatakse ja soovitakse seda säilitada.

Huvitav on mitteverbaalse suhtluse teema viisakas suhtlemises. Näited, mida noored tõid naljatledes teietamise kohta ja et *sina* ja/või *teie* võib olla sarkastiline, viitavad sellele, et tähelepanu pööratakse ka mitteverbaalsele suhtlusele. Siinkohal võib arutleda, et võrreldes 30 aasta taguse ajaga on Eesti kultuuriliselt ja keeleliselt mitmekesisem. Viisaka suhtlemise põhijooned on küll sarnased, kuid on tekkinud vajadus pöörata rohkem detailidele tähelepanu – kuidas konkreetses situatsioonis konkreetse inimesega kõneleda. Enam ei piisa ainult üldistest reeglitest kinnipidamisest edukaks viisakaks suhtlemiseks.

Uue teemana tõin selles uurimuses sisse suhtlusplatvormide ja e-poe küsimused. Ligi 30 aastaga on veebikeskkondade kaudu suhtlemine muutunud igapäevaseks. Uuringu tulemuste põhjal on noortel väljakujunenud üsna selged arusaamad, milliseid suhtlusplatvorme eelistada ametlikumaks suhtluseks ning millised sobivad pigem isiklikumaks suhtluseks. Samuti tajuvad nad, kuidas valida keskkonnast olenevalt (s.o suhtlusaktist) sobivat/kohast kõnetlussõna. Näiteks kirjavahetust e-posti rakendustes (nt Gmail) peetakse formaalseks, aga suhtlust sotsiaalmeediaplatformidel (nt Instagram) mitteformaalseks. Tegemist on uue kategooriaga suhtlemises. Kirjalikus suhtluses õpetajaga on noorte eelistatud kõnetlussõna valik mitmekesisem – vastustes erines protsentuaalselt kõikumisi. See võib olla seotud suhtlusplatvormi valikuga. Küsimus „pöördub kirjalikult“ võib olla seotud küsimusega, millises suhtlusplatvormis kirjutatakse, see tähendab et kas õpetaja kirjutab e-kirja kooli ametlikult meiliaadressilt, saadab kirja õppeinfosüsteemi kaudu või kirjutab õpilasele, näiteks Instagramis. Seega isiklikul suulisel suhtlemisel on arusaamad konkreetsemad, isiklikumad ning kirjalikul suhtlemisel võivad viisakat suhtlust mõjutada lisakategooriad, näiteks suhtlusviis, suhtluspartner ja ametlikum vs. isiklikum vestlusteema. Neid aspekte arvesse võttes valivad noored kõnetlussõna suhtlusplatvormil.

Mis puudutab aga seda, kas *teie* kirjutatakse suhtlusplatvormidel väikese või suure algustähega, siis rohkem eelistatakse viisakus-*Teiet*, kuid küllaltki palju õpilasi eelistab ka kõnetlussõna *teie* (väikese algustähega). Eesti keeles on tavaks ühe inimese poole pöördudes, antud juhul õpetaja poole pöördudes, kirjutada *Teie* suure algustähega. Õpilased ei pruugi

tajuda *teie* (väikese algustähega) ja *Teie* (suure algustähega) tähenduserinevusi (mitmus vs. ainsus), samas on nad siiski ortograafiliselt korrektsed. Seda, kas õpilased teavad väikese vs. suure algustähega *teie*-vormi tähenduserinevusi, ei saa sellest uurimusest teada. Kui nad teavad ja sellest hoolimata kasutavad *teie* (väikese tähega), siis oleks huvitav uurida, miks nad seda eelistavad. Kas see mõjub viisakana, kuid ei rõhuta austust ja lugupidamist liialt, ent siiski annab märku, et pöördutakse austusega?

Keevalliku uurimuses toodi välja, et müüja sinatamine oli Lääne-Virumaal seotud pigem vähem anonüümse keskkonnaga. Selles uurimuses aga saadi vastupidised tulemused: Lääne-Virumaal ja Tallinnas teietati müüjat ja Tartus pigem mitte. Praegusest uuringust selle põhjuseid välja ei joonistu, kuid oleks huvitav teada, miks eri piirkondades tulemused erinevad. Lääne-Virumaa puhul teietamise võib olla seotud just sellega, et piirkonnas on inimesed vähem anonüümsed, vähem on iseteeninduslikke poode ning suhtlus on vahetum ning juhul kui müüja on vanem, siis teietamine on ühtlasi ka lugupidamise väljendamine. Millega põhjendada Tartu piirkonna erinevusi? Ühelt poolt on Tartu endiselt ülikoolilinn, millega tõenäoliselt kaasneb noorte suurem osalemine tööturul, sh müügitööga seotud ametitel. Võimalik, et seetõttu on müüjate seas rohkem keskkooli õpilastega enam-vähem samaealisi noori ja miks mitte ka tuttavaid inimesi. Seega võivad Tartu noored pöörduda müüja poole vähem ametlikumalt, kuna nad tajuvad, et on üksteisega sarnased.

Kõigis piirkondades arvasid õpilased protsentuaalselt üsna võrdselt, et *sina* võib olla mõnikord solvav, v.a Tartu piirkonna tüdrukud. Tartu tüdrukud leidsid, et *sina* rõhutab hierarhilist kuuluvust ja sellisena ei ole suhtluspartnerit suhtes solvav. Oluline on välja tuua, et kõrgemal positsioonil töötavate inimeste sinatamist peavad noored solvavaks.

Kokkuvõte

Uuringu tulemused olid mõneti ootuspärased – Lääne-Virumaa, Tallinna ja Tartu koolide abiturientid kasutavad jätkuvalt teise isiku asesõna nii ainsuses kui ka mitmuses. Kõnetlussõna valimine sõltub peamiselt konkreetsest suhtlussituatsioonist ja inimestest, kes selles osalevad. Tuttavate ja endast nooremate inimeste poole pöördudes eelistavad gümnasistid pigem *sina*-vormi ja võõraste ning endast vanemate inimeste poole pöördudes pigem *teie*-vormi. Sarnase tulemuseni jõudis ka Keevallik oma 1995/1996. aastal läbiviidud uuringus. Võib öelda, et möödunud inimpõlve vältel ei ole seega olulisi muutusi toimunud – kõnetlussõna valimisel võetakse jätkuvalt enim arvesse tutvusastet ja vanust.

Siinses uuringus selgus veel, et olulisi muutusi ei ole toimunud ka sümmeetrilise vs. mittesümmeetrilise kõnetlemise osas. Nii nagu 1995/1996. aastal, eelistavad ka praegused noored, et suhtluspartner kasutaks pöördumisel vastastikku sümmeetrilist kõnetlemist. Eelkõige on see oluline Lääne-Virumaa õpilastele.

Uuringus selgus, et kõnetlussõna *teie* positsioon on ligi 30 aastaga tugevnenud. Eriti paistis tendents teietamisele välja Lääne-Virumaa piirkonna noorte vastustest, seejuures olenemata soost – nii tüdrukud kui poisid eelistasid protsentuaalselt rohkem teietamist võrreldes teiste piirkondadega. Noored pööravad aina rohkem tähelepanu oma näo säilitamisele, see on neile oluline. Samuti on noored omandanud arusaamise, et erinevad (veebi) suhtlusplatvormid on olemuslikult erinevad – ühel platvormil tegutsemine eeldab ametlikumat suhtlemist kui mõnel teisel.

Uuringu tulemusi ei saa laiendada kõigile tänastele eestikeelsetele koolinoortele – selleks tuleks valimisse kaasata võimalusel kõik Eesti piirkonnad. Samuti võiks rohkem süvitsi uurida kõnetlussõnade kasutamist erinevates vanusegruppides erinevatel suhtlusplatvormidel: kas või mil määral vanemad generatsioonid tajuvad suhtlusplatvormide ametlikkust või mitteametlikkust. Samuti tuleks edaspidi uurida, kas õpilased teavad väikese vs. suure algustähega *teie*-vormi tähenduserinevusi. Käesolevas uuringus antud vastustes toodi välja mõlema vormi eelistusi, seega oleks huvitav teada saada, miks nad emba-kumba varianti eelistavad.

Kirjandus

- Brown, Penelope; Stephen C. Levinson 1987.** Politeness: Some universals of Language Use. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, Roger; Gilman, Albert 1960.** The Pronouns of Power and Solidarity. – *Language* 36 (2), 253–276.
- Fraser, Bruce 1990.** Perspectives on Politeness. – *Journal of Pragmatics* 14, 219–236.
- Goffman, Erving 1967.** Interaction Ritual: Essays on Face to Face Behavior. New York: Anchor Books.
- Haavel, Aive 2019.** Ametiasutuse kliendikirjade viisakus ja tundetoon. Magistritöö. Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut. Tallinn.
- Helmbrecht, Johannes. 2003.** Politeness distinctions in second person pronouns. In *Deictic Conceptualisation of Space, Time and Person*, 185–202. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hennoste et al = Hennoste, Tiit; Rääbis, Andriela; Upser, Piret; Laanesoo-Kalk, Kirsi; Rumm, Andra; Annuka-Loik, Andra 2023.** `Sellepärast tahate `kiirabi või. Päästekorraldaja ebaviisakus eesti hädaabikõnedes. – *Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 14 (2), 213–240.
- Keevallik, Leelo 1998.** Sinatamisest ja teietamisest koolilaste arvamuste põhjal. – *Keel ja Kirjandus* 8, 541–553.
- Kidron, Anti 2004.** Suhtlemine. Inimsuhted ja suhtlemispsühholoogia. Tallinn: Mondo.
- Lakoff, Robin 1973.** The Logic of Politeness: or, Minding your P's and Q's. Papers from the ninth regional meeting of the Chicago Linguistic Society, Chicago Linguistic Society, 292–305.
- Mills, Sara 2003.** Gender and Politeness. *Studies in Interactional Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pajusalu et al = Pajusalu, Renate, Virve Vihman, Birute Klaas, Karl Pajusalu 2010.** Eestlaste ja venelaste suhtluskäitumine: sina, teie ja keegi veel. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat nr 6*, 207–224.
- Pajusalu, Renate 2019.** Viisakusteooria ja 100 aastat eesti viisakust: väike sissevaade Lutsu ja Tammsaare teoste põhjal. – *Humanitaarteadused ja kunstid 100-aastases rahvusülikoolis*. Koost. Riho Altnurme. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 132–145.
- Põhjala, Priit 2017.** Keelekaste: Austavast algustähest. – *Õpetajate Leht* 17, 5.

- Raadik, Maire 2000.** Kas suurtähel on tähtsus? – Keelenõuanne soovitab 2. Koostanud ja toimetanud Tiiu Erelt ja Maire Raadik, 150–152. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
- Rosenvald, Hanna 2002.** Browni ja Levinsoni viisakusteooriaalne inglise-eesti seletav sõnastik. Kutsemagistri projekt. Tartu: Tartu Ülikool.
- Trosborg, Anna 1995.** Interlanguage pragmatics. Requests, complaints and apologies. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Vogelberg, Krista 2002.** Eestlaste viisakuskäitumisest vahekeelses suhtluses ameeriklastega. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 193–212.
- Watts, Richard 2003.** Politeness. Cambridge: Cambridge University Press.

The Use of Singular and Plural Address Forms in Estonian: Opinions of Estonian-speaking High School Seniors

The problem of the research stems from the fact that the use of the plural address form has allegedly been decreasing in society for the last quarter of a century, and it is appropriate to ask whether today's young people still perceive the necessity of using the plural address form. The aim of the research was to find out whether today's young people perceive the differences in the meaning of singular and plural address forms that exist in the Estonian language, and in addition to compare the opinions of today's schoolchildren with the opinions of the 1995/1996 schoolchildren.

The regions Tallinn, Tartu, and Lääne-Virumaa were chosen to collect material for the study based on Leelo Keevallik's 1995/1996 study on the same topic. The study was conducted as a questionnaire, which was answered by Estonian-speaking high school seniors of the same grade in one of the schools in each region. In total, the students answered twelve questions concerning the use of singular and plural address forms and their attitudes towards these address forms.

Singular and plural address forms are related to general politeness, so there were questions about this as well: when answering the questions, the students were given a chance to think and justify what they consider polite and rude, and what might even be offensive. Statistical data (mean value and/or percentage) were calculated for each question to analyze the study material. The open-ended explanations given to the questions were analyzed qualitatively. Based on the topic of the study, it is a sociolinguistic study.

The research revealed that the choice of address forms mainly depends on the specific communication situation and the people who participate in it. High school students prefer the singular address form (*sina*) when addressing acquaintances and people younger than them, and the plural address form (*teie*) when addressing strangers and people older than themselves. It can be said that no significant changes have taken place during the past generation — the level of familiarity and age continue to be taken into account when choosing address forms.

In this study, it was also revealed that no significant changes have occurred in terms of symmetrical vs. non-symmetrical speaking. Just like in 1995/1996, today's young people also prefer that the communication partner uses symmetrical speech when addressing each other.

The survey also revealed that the position of the plural address form has strengthened in nearly 30 years. Young people pay more and more attention to maintaining their face. Young people have also acquired the understanding that different (online) communication platforms are inherently different — some require more formal communication than others.

Lisa 1. Ankeetküsitlus

Selle uuringu küsimustele vastates aitate kaasa uurimistöö valmimisele teemal kõnetlussõna valimine. Uuringu eesmärk on teada saada, kuidas kasutatakse eesti keeles kõnetlussõnu *sina* ja *teie*. Vastused on anonüümsed ja neid kasutatakse ainult uurimistööks.

Palun märkige enda kohta järgnevad andmed:

sugu

a) naine b) mees c) ei soovi avaldada

emakeel

a) eesti b) muu emakeel, kuid räägin eesti keelt

1. Kas Te teietaksite allpool loetletud inimesi? Tõmmake ring ümber kas numbrile 1, 2 või 3.

1 – alati, 2 – mõnikord, 3 – mitte kunagi.

ema	1	2	3
isa	1	2	3
vanaema	1	2	3
vanaisa	1	2	3
sõber	1	2	3
sugulane	1	2	3
vanemate sõbrad	1	2	3
sõbra vanemad	1	2	3
õpetaja	1	2	3
müüja	1	2	3
arst	1	2	3
president	1	2	3

2. **Kumba kõnetlusviisi eelistate, kui Teie poole pöördub õpetaja?**
a) sinatab mind b) teietab mind
3. **Millisele inimesele Te iialgi *teie* ei ütleks?**
4. **Kas *sina* võib olla solvav?**
a) ei b) jah
Kui Te vastasite jah, siis palun põhjendage.
5. **Kas *teie* võib olla solvav?**
a) ei b) jah
Kui Te vastasite jah, siis palun põhjendage.
6. **Kas reklaamides peaks kasutama vormi *sina* või *teie*?**
a) *sina* b) *teie*
7. **Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma sõbra poole?**
a) *sina* b) *Sina* c) *teie* d) *Teie*
8. **Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui pöördute kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja poole?**
a) *sina* b) *Sina* c) *teie* d) *Teie*
9. **Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses oma kooli õpetaja?**
a) *sina* b) *Sina* c) *teie* d) *Teie*
10. **Millist kõnetlussõna Te eelistate, kui Teie poole pöördub kirjalikus suhtluses e-pood?**
a) *sina* b) *Sina* c) *teie* d) *Teie*
11. **Kas Teie kõnetlussõna valimine sõltub suhtlusplatvormist (nt Gmail, Messenger, Instagram jne)?**
a) jah b) ei
Kui Te vastasite jah, siis palun selgitage lähemalt.
12. **Mõnes keeles ei eristata vorme *sina* ja *teie*. Kuidas tundub, kas *teie*-vormi kasutamisest võiks eesti keeles loobuda?**
a) jah b) ei c) ei oska öelda
Kui Te vastasite jah või ei, siis palun selgitage lähemalt.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maarja Müür,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kõnetlussõnade kasutamine eesti keelt kõnelevate abiturientide arvamuste põhjal“, mille juhendaja on Renate Pajusalu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maarja Müür

17.06.2024